

สิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม

ช่วงก่อน พ.ศ.2475¹

Civil Rights in Cross-Cultural Marriage before 1932

ดารารัตน์ เมตตาริگانนท์ / Dararat Mattariganond

บทคัดย่อ

บทความนี้ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับสิทธิพลเมือง² ในการแต่งงานกับชาวตะวันตกของ คนสยาม โดยมองผ่านกฎหมาย และประกาศต่างๆที่บังคับใช้ใน ช่วงก่อน พ.ศ.2475 สำหรับ วิจัยใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า กฎหมายเกี่ยวกับการแต่งงานข้าม วัฒนธรรมสันนิษฐานว่าประกาศใช้ครั้งแรกในสมัยพระเอกาทศรถ (พ.ศ.2148-2153/2154) และพบว่า สิทธิพลเมืองในการแต่งงานกับชาวตะวันตกนั้นได้ถูกรัฐเข้ามากำกับควบคุม ความสัมพันธ์ทางเพศของพลเมือง ด้วยการออกกฎหมายลงโทษไปที่ครอบครัวของฝ่ายหญิงที่ มีการแต่งงานกับชาวต่างชาติและคนต่างศาสนา หากละเมิดมีโทษสูงสุดถึงตาย ต่อมาสมัย สมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199-2231) ได้เพิ่มการควบคุมไปที่หญิงและชายที่แต่งงานข้าม วัฒนธรรม โดยมีโทษร้ายแรงถึงตาย อย่างไรก็ตาม สิทธิพลเมืองในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ ได้เริ่มผ่อนคลายลงโดยเฉพาะพลเมืองระดับล่างนับตั้งแต่วันที่ 4 เป็นต้นมา จนถึง รัชกาลที่ 5 ก็ได้ประกาศ พรบ. การแต่งงานสำหรับชาวต่างประเทศขึ้น ยกเว้น กลุ่มเจ้าและ ข้าราชการของรัฐ

คำสำคัญ การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม

¹ บทความนี้ได้ปรับปรุงมาจากงานวิจัยเรื่อง การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม : การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจากศูนย์พหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² สิทธิพลเมือง ในที่นี้หมายถึง การควบคุม การรับรอง การยอมรับ รวมทั้ง การคุ้มครองและสิทธิประโยชน์ จากรัฐที่มอบให้พลเมืองที่อยู่ในเขตแดนนั้นทุกคนตามกฎหมาย

Abstract

This article aims to explore civil rights in cross-cultural marriage through the law and announcements are enforced in the period before 1932. The study uses the historical research method. The study finds that the law on cross-cultural marriage assumed that was issued during the Phra Ekathotsarot period (1605-1610/1611) and civil rights in cross-cultural marriage have been control by the State issued a law that controlled an individual's sexual relationships. Initially, controlled the families of women who were married to Westerners or to men of difference religions other than Buddhism. In case of violation, the most severe penalty was death. Later, during the era of Somdet Phra Narai (1656-1688), an announcement was made that controlled sexual relationships of both women and men. In case of violation, again, death was the most severe form of punishment. In addition, families who allowed their children to have sexual relationships with Westerners or people of other religions were also punished. However, the cross-cultural marriage restrictions among people of lower classes were eased during the era of King Rama IV, until the era of King Rama V the Thai state promulgated an act on marriage for foreigners. The exception concerned male royalty and government officials, who needed state permission to marry a foreigner.

Keywords: Cross-cultural marriage

บทนำ

ถึงแม้ว่าเรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางเพศเป็นเรื่องของปัจเจก แต่ก็มีความสำคัญที่จะต้องได้รับการยอมรับและความคุ้มครองจากรัฐ เพราะรัฐเป็นโครงสร้างหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการควบคุมกำกับเรื่องเพศทั้งเรื่องการแสดงออกทางเพศและความสัมพันธ์ทางเพศของพลเมือง เป็นแง่มุมส่วนตัวของคนที่มีรัฐเข้าไปมีบทบาทควบคุมกำกับ โดยการกำหนดและรับรองลักษณะและรูปแบบของความสัมพันธ์เฉพาะที่ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับไว้ในกฎหมายและแนวนโยบายต่างๆ

ของรัฐ รัฐกำหนดว่าใครที่มีความสัมพันธ์ทางเพศกับใครได้ โดยการกำหนดควบคุมเชื้อชาติ ศาสนา เพศสภาพ ชนชั้น และอายุของการแต่งงาน³ รัฐจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดหลักเกณฑ์ของการเริ่มต้นและสิ้นสุดของความสัมพันธ์ของคนในสังคม สิทธิอันพึงมีพึงได้ของผู้ที่มีความสัมพันธ์ในรูปแบบที่รัฐรับรองและไม่รับรอง บทความนี้ จึงต้องการศึกษาสิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมโดยมองผ่านกฎหมายและประกาศต่าง ๆ ที่รัฐประกาศใช้ในช่วงก่อน พ.ศ. 2475

บทความนี้ ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก ว่าด้วย สิทธิของพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม “สมัยอยุธยา” ส่วนที่สอง สิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมช่วงก่อน พ.ศ. 2475

1. สิทธิของพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม “สมัยอยุธยา”

หากพิจารณาเกี่ยวกับสิทธิขั้นพื้นฐานของชายและหญิงในการที่จะสมรส และมีครอบครัวของคนในสมัยอยุธยา พบว่า ปราบกฏอยู่ในกฎหมายลักษณะผัวเมีย ซึ่งเป็นกฎหมายที่ประกาศใช้ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เมื่อ พ.ศ.1904 (Chamnanvech, 1992: 27) ความว่า “130 มาตราหนึ่ง ชายหญิงพรหมจารีรักใคร่กัน พ่อแม่ไม่รู้ แลชายอื่นมาสู่ขอหญิงนั้น พ่อแม่ยกให้แก่ชายผู้สูกขอได้แต่งการมีขันหมาก ครั้นถึงกำหนดให้หญิงนั้นลงเรือนแลหญิงนั้นมิลง แลชายผู้ซึ่งพ่อแม่หญิงมิได้ยกให้ นั้นพาเอาหญิงไป แลมันเก็บเอาทรัพย์สินของไปด้วยชายผู้นั้น ท่านให้เอาขันหมากนั้นตั้งใหม่พ่อแม่หญิงทวิคุณ แล้วใช้ข้าหอแลสิ่งของท่านจงเต็ม เพราะพ่อแม่หญิงมิได้ถามลูกสาวตน ส่วนชายผู้พาไปนั้นให้ใหม่ให้พ่อแม่หญิงนั้นเป็นเบี้ยสะมาญมแปลงให้หญิงสิทธิแก่ชายผู้พา เพราะว่าเป็นหญิงชายนั้นรักใคร่กันอยู่ก่อนแล้ว” (Kotmai Tra Sam Duang Lem 2, 1972: 277) จะเห็นได้ว่ากฎหมายได้รับรองสิทธิของหญิงและชายที่มีความรักต่อกันไว้ระดับหนึ่ง และ

³ ดู Songsamphan (2006) เป็นงานที่นำเสนอใจชั้นหนึ่งที่ทำให้ฐานคิดประเด็นผู้หญิงที่เกี่ยวกับการควบคุมเรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางเพศ

มีข้อสังเกตว่า มาตรานี้ได้ปรากฏอยู่ในส่วนของเรื่องชายชู้ นอกจากมาตราดังกล่าวนี้แล้วยังมีมาตราอื่นๆ อีกหลายมาตราที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายที่ไม่ได้แต่งงานกันตามประเพณี จะถูกรัฐนิยามเป็นแต่เพียง “ชู้” กัน (Section 132-133 in Kotmai Tra Sam Duang Lem 2, 1972: 278-279)

สำหรับการรับรองความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายที่รัฐรับรองในกฎหมายลักษณะผัวเมียชั้น ปรากฏอยู่ในประเภทภริยาซึ่งแบ่งไว้เป็น 3 ชั้น คือ 1. หญิงอันบิดามารดากุมมือให้เป็นเมียชาย ได้ชื่อว่าเป็นเมียกลางเมือง 2. ชายขอหญิงมาเลี้ยงเป็นอนุภรรยาหลังเมียหลวงลงมาได้ชื่อว่าเป็นเมียกลางนอก 3. หญิงใดมีทุกข์ยาก ชายช่วยไถ่ได้มาแล้วเลี้ยงเป็นเมีย ได้ชื่อว่าเป็นเมียกลางทาสี (Kotmai Tra Sam Duang Lem 2, 1972: 206) จะเห็นได้ว่า วิธีการสมรสของภริยาแต่ละคนมีส่วนกำหนดสถานะของภริยาในครอบครัว ซึ่งการสมรสในสมัยนั้นไม่มีระบบบันทึกไว้เป็นหลักฐาน การพิสูจน์การสมรสทำได้โดยพยานบอกเล่า (Duplatre, 1990: 25) นอกจากนี้ กฎหมายยังได้รับรองสิทธิของชายให้มีภริยาได้หลายคน ส่วนหญิงนั้นพบว่า กฎหมายให้สิทธิมีสามีได้ทีละคนจนกว่าจะหย่าร้างหรือเป็นหม้ายและยังกำหนดเรื่องการมีชู้ โดยเฉพาะการเอาผิดจากฝ่ายหญิงที่มีชู้เท่านั้น โดยรวมแล้วกฎหมายได้ให้สิทธิชายเหนือหญิง และกฎหมายฉบับนี้ได้ใช้บังคับมา 574 ปี จนถึง พ.ศ.2478 เมื่อมีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 บรรพ 6 ว่าด้วยครอบครัวมอดกมาใช้แทน (Pramoj, 1967: 35)

ส่วนสิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมในสมัยอยุธยา⁴ นั้นพบว่า ภายหลังจากการติดต่อค้าขายกับต่างชาติในสมัยอยุธยา ซึ่งไม่เพียงแต่มีพ่อค้าจีน มุสลิม (อินเดียน อิหร่าน อาหรับ เตอร์ก) เท่านั้น หากแต่ยังมีชาวตะวันตกได้เข้ามาค้าขายอีกหลายชาติ ดังเช่น ชาติแรกสุดที่ เข้ามาสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 คือ โปรตุเกส (พ.ศ.2054) ในสมัยนี้มีชาวโปรตุเกสในอยุธยาถึง 300 คน กษัตริย์อยุธยาพระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านและใช้ประกอบการศึกษา ในสมัยพระนารายณ์ บ้านโปรตุเกสมีประชากรถึง 2,000 กว่าคนและส่วนใหญ่เป็นลูกครึ่งโปรตุเกสกับ

⁴ ไทยกับโปรตุเกสทำสัญญากันปีพ.ศ. 2059 ส่วนชุมชนของชาวต่างชาตินั้นดูงาน Kasemsri (1992: 126) และงาน Phiroonrat (1992: 64-65)

หญิงชาวเอเชีย (Kasetsiri, (ed), 2003: 165) นอกจากชาวโปรตุเกสแล้ว ยังมี ฮอลันดา (พ.ศ.2147)เข้ามากรุงศรีอยุธยาตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวร และใน สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ(พ.ศ.2148-2153/2154)ปีพ.ศ. 2150 ก็ได้ส่งราชทูตไทย ไปฮอลันดา ส่วนอังกฤษเข้ามาปีพ.ศ.2155 ตรงกับสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2153/2154-2171) และฝรั่งเศส (พ.ศ. 2205) ตรงกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199-2231) (Munsin, 1980: 34) ส่วนสิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้าม วัฒนธรรมในสมัยอยุธยา นั้นพบว่า กฎหมายพระไอยการอาญาหลวง ระบุว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอกาทศรถฐิติศรี”⁵ (พ.ศ.2148-2153/2154) ให้ตราเป็น พระราชกฤษฎีกาบัญญัติไว้ ทรงมีพระราชดำริเห็นว่า ถ้าปล่อยให้ราษฎรแต่งงาน กับชาวต่างชาติโดยไม่มีเขตจำกัด อาจเป็นผลร้ายต่อแผ่นดินและพุทธศาสนาได้ จึงทรงประกาศให้ใช้กฎหมาย ความว่า (Kotmai Tra Sam Duang Lem 4, 2505: 17-19)

“13 มาตราหนึ่ง ราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทยมอญ บมียาบมิกัลว พระราชอาญาพระราชกำหนดกฎหมาย เหน้พิศดูเข้ามาของเงินทอง ของมฤคาที่จื้ออันมาค้าขายแต่นานาประเทศนอกด่านต่างแดนแลยก ลูกสาวยกหลานสาวให้เป็นเมียฝรั่งอังกฤษ วิลันดา ชาว มลายู อันต่างศาสนา แลให้เข้ารีตถือหย่างมฤคาที่จื้อนอกพระศาสนา

⁵ งานของ Munsin (1980) เขียนไว้ว่าใช้ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (2533: 27) ส่วนผู้เขียนมองว่า ปีที่ระบุไว้ 1976 นั้นศักราชนี้ตรงกับสมัยเจ้าสามพระยา(พ.ศ.1967-1991) ซึ่งในรัชกาลนี้ยังไม่มีชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาในสยาม จึงสันนิษฐานว่า เป็นไปได้ตามที่ระบุในกฎหมายว่า เป็นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เนื่องด้วยชาวฮอลันดาเข้ามาก่อนหน้ารัชกาลนี้แล้ว ส่วนชาวอังกฤษในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถก็ได้รู้จักชนชาตินี้แล้ว ในช่วงที่สยามส่งทูตไปฮอลันดา และคณะทูตไทยได้ไปพักที่บันตัม (พ.ศ.2151) ได้พบกับพ่อค้าอังกฤษซึ่งมีกัปตัน William Keeling เป็นหัวหน้า การพบปะนี้ทำให้อังกฤษติดตามอังกฤษก็เข้ามาค้าขายในไทยพ.ศ.2155ตรงกับต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (Munsin, 1980: 17) ซึ่งเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถนั่นเอง

⁶ ในที่นี้จะหมายถึงคำที่ใช้เรียกชาวโปรตุเกส ในงานของ(Kasetsiri, (ed), 2003: 145) ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นคำว่าฝรั่งไว้ว่า ฝรั่งเริ่มต้นนั้นเป็นคำที่ใช้เรียกชาวโปรตุเกส เนื่องจากเป็นชนผิวขาวพวกแรกที่เข้ามาติดต่อยังอยุธยา ต่อมาเมื่อมีชาวยุโรปชาติอื่นๆ เข้ามาติดต่อกันทั้งด้านการค้าและการทูตกับอยุธยา มีความหลากหลายมากขึ้น ฝรั่งจึงเป็นคำที่ใช้เรียกชาวยุโรปทั่วไปโดยไม่จำกัดชาติ

ท่านว่ามันผู้นั้นเปนนีเซียนหนามในแผ่นดิน แลมันเอาใจไปเพื่อแม่แก่
 ประจามิตข้าศึก ศัตรูหมู่ร้าย ท่านให้ลงโทษ 6 สถาน ๆ หนึ่งคือ ให้ฟันคอ
 ริมเรือน สถานหนึ่งคือ ให้จำใส่ตรูไว้กว่าจตาย สถานหนึ่งคือให้บริบราขบาท
 แล้วเอาตัวลงหญ้าข้าง สถานหนึ่งคือ ให้ใหม่จัตรคุณ สถานหนึ่ง คือให้ใหม่
 ตรีคุณ สถานหนึ่ง คือให้ใหม่ทวิคุณ อย่าให้ดูเยี่ยงกัน เหตุใดจึงกล่าวดังนี้
 เหตุว่าพ่อมันตั้งพีชนหว่านลงเหนือแผ่นดินจะเป็นพีชนผลสืบไป
 ฝ่ายพ่อมันลูกมัน เจอากิจการบ้านเมืองไปแจ้งแก่นานาประเทศฯ
 มันรู้แล้ว มันจคิดมาเบียดเบียนพระนครธานี ขอบขัณฑเสมา
 พระพุทธศาสนาจักพลอยเศร้าหมองไป”

จะเห็นได้ว่า ประการแรก รัฐได้เข้ามาจัดการควบคุมร่างกายและเพศ
 ของพลเมืองของตนที่เป็น “เพศหญิง” ไม่ใช่เฉพาะคนไทยแต่หากรวมถึง
 ชาวมอญด้วย ได้ถูกรัฐเข้ามาควบคุมกำกับเรื่องความสัมพันธ์ส่วนตัวและพฤติกรรม
 ทางเพศ โดยรัฐกำหนดว่า การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของหญิงไทยและหญิงมอญ
 ถือเป็นภัยต่อความมั่นคงของแผ่นดิน และศาสนา (ส่วนชายที่ไปแต่งงานนั้น
 ไม่ได้ห้ามไว้) เนื่องจากรัฐมีแนวคิดว่า บุตรที่เกิดมานั้นเชื้อชาติถือตามบิดานั้นเอง
 นอกจากนี้ยังเกรงว่า คนที่แต่งงานกับชาวต่างชาติ ต่างศาสนาจะเอาใจไปเพื่อแม่แก่
 ชาติอื่นและจะต้องเข้ารับถือศาสนาอื่น และที่สำคัญก็คือ เกรงว่าจะนำเอากิจการ
 บ้านเมืองไปแจ้งแก่นานาชาติ ดังนั้น กฎหมายในสมัยนี้จึงถือว่า คนไทยและมอญ
 หากไปยกลูกสาวหรือหลานสาวให้แต่งงานกับชาวต่างชาติต่างศาสนาถือว่า
 เป็นเสี้ยนหนามในแผ่นดิน (เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ) ผู้นั้นมีโทษหนักสูงสุด
 คือ “ให้ฟันคอริมเรือน” อนึ่งจะเห็นได้ว่า กฎหมายลงโทษบุพการีที่เป็นผู้ไปยก
 บุตรสาวและหลานสาว ส่วนบุตรสาวและหลานสาวหรือหญิงที่ไปแต่งงานข้าม
 วัฒนธรรมนั้นไม่ได้รับโทษไว้

ประการที่สอง นอกเหนือจากรัฐได้เข้ามาควบคุมร่างกาย เพศ ของราษฎร
 แล้ว รัฐสยามยังได้เริ่มจำแนก “คนในและนอก” ด้านต่างแดนภายใต้
 ได้ “ขอบขัณฑเสมา” ด้วยการระบุให้ใช้ประเทศและศาสนา มาเป็นเส้นแบ่ง
 จำแนกแยกชาติพันธุ์ของคนในสังคมว่าใครเป็นคนนอกหรือคนใน และใคร

ที่ถูกกีดกันจากกฎหมายนี้ ซึ่งในที่นี้ก็คือ ฝรั่งเศส (ในที่นี้น่าจะหมายถึง โปรตุเกส)⁷ อังกฤษ วิลันดา(ฮอลันดา) ชาว มลายู หากดูชาติที่ถูกระบุนี้ จะพบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาคริสต์และอิสลาม นอกจากนี้เป็นที่ สังเกตว่า ชาติในเอเชียที่ไม่กำหนดไว้คือ จีนและญี่ปุ่น การควบคุมสิทธิ พลเมืองดังกล่าวนี้จะส่งผลต่อค่านิยมในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ไม่น้อย โดยเฉพาะกับชาวตะวันตก และชาวเอเชียที่ไม่ใช่พุทธศาสนา

สำหรับผลจากการประกาศกฎหมายดังกล่าวเป็นอย่างไรนั้น ผู้เขียน ไม่สามารถสืบทราบได้ แต่มีข้อที่น่าสนใจก็คือ เอกสารฮอลันดากล่าวไว้ว่า มีสตรี ชาวพื้นเมืองกับพ่อค้าชาวฮอลันดามีปัญหาเรื่องบุตรควรจะอยู่ในสังคมไทยต่อไป หรือจะยินยอมให้บิดานำตัวเด็กออกไปเพื่อได้รับการเลี้ยงดูแบบชาวคริสต์ คือ **กรณีของออสตุ** ซึ่งเป็นสตรี มอญ (ช่วงพ.ศ.2183-2201 (กรณีนี้ตรงกับรัชกาลพระเจ้า ปราสาททอง พ.ศ.2172-2199) ออสตุเป็นสตรีที่ไม่เพียงแต่จะมีบทบาทในด้านการ ค้ากับบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาหรือ VOC แต่ยังเป็นภรรยาของชาวตัดซ์ ถึง 3 รายด้วยกัน และกรณีนี้ได้เกิดปัญหาการนำบุตรสาวออกนอกประเทศหลัง ออสตุตาย (Na Pomphet, 2004)

สำหรับกฎหมายที่เกี่ยวกับการแต่งงานกับชาวต่างชาตินั้น นอกจาก กฎหมายฉบับข้างต้นนี้แล้วยังพบว่า ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231)⁸ ก็ได้ตราพระราชกำหนดขึ้นเพื่อปิดช่องว่างในพระไอยการอาญาหลวง

⁷ หมู่บ้านโปรตุเกสไม่มีเฉพาะที่ยุทธยาเท่านั้น แต่ยังมีที่บางกอกที่เข้ามาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ คือที่บริเวณสวนพลูเหนือวัดราชาธิราช (กรุงเทพฯ ในปัจจุบัน) (Phiroonrat, 1992: 64-65) อีกที่คือบริเวณ ฝรั่งเศสกู๊จีน มีการสร้างศาสนสถานเรียกว่า วัดช่างดาครูล(ฝั่งธนบุรี) เซิงสะพานพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (Kasetsiri, (ed), 2003: 166)

⁸ เอกสารของชาวต่างชาติที่เขียนถึงสมัยพระนารายณ์ว่า ได้รับอนุญาตให้สั่งสอนศาสนาคริสต์นิกาย โรมันคาทอลิกในสยามได้โดยมีเงื่อนไขว่า จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง เท่านั้น ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 27 เรื่อง “พงศาวดารเรื่องฝรั่งเศสกับไทย ใน Prachum Phongsawadan Lem tee 15 (1965: 240-241) หนึ่งพบว่า ในสมัยต่อมาพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ.2251-2275) ไม่ทรงโปรด ศาสนาคริสต์ ทรงประกาศพระบรมราชโองการ จำกัดสิทธิพลเมืองกลุ่มไทย มอญ ลาว เกี่ยวกับความเชื่อ ในศาสนาคริสต์ ในพ.ศ. 2273 ดังความว่า “1 ห้ามมิให้สังฆราชเทศนาสั่งสอนศาสนาแก่ไทย มอญ และ ลาว ...3. ห้ามมิให้สังฆราชชักชวนและหลอกลวงพวกไทย มอญ และลาวให้เป็นคริสเตียน...” (Prachum

ตั้งปรากฏในพระราชกำหนดเก่า (พ.ศ. 2206) ความว่า (Kotmai Tra Sam Duang Lem 5. 1994: 98-99).

“ด้วยสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาตำหรัสเหนือเกล้าฯสั่งว่า ทุกวันนี้แขกฝรั่งอังกฤษคุณละลาญนา ๆ ประเทศเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารเปนอันมาก แต่ที่สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้ไทยมอญลาว ลักลอบไปช่องเสพเมถุนธรรมด้วยแขกฝรั่งอังกฤษคุณละลาญ ซึ่งถือฝายมิตฉาทีฐี เพื่อจะมีให้ฝูงทวยราษฎรไปสู่อบายทุกข ให้อยู่ตามสัมมาทีฐีอย่าให้ระคนปนกัน ฝ่ายเจ้าหม่อมขุนนางจะได้บานพแนกแจกหมู่ไพร่หลวงตามกฎบานพะแนกสำหรับแผ่นดินสดวก ถ้าผู้ใดมิฟังลอบลักไปช่องเสพเมถุนธรรมด้วยผู้ถือมิตฉาทีฐี พิจารณาสืบสาวจับได้ จะเอาตัวผู้ซึ่งไปช่องเสพด้วยผู้ถือฝายมิตฉาทีฐีเป็นโทษถึงสิ้นชีวิตร ฝ่ายพ่อแม่ญาติพี่น้องซึ่งมิได้กำชับห้ามปรามเป็นโทษด้วยตามใกล้แลไกล” ประกาศ ณ จุลศักราช 1025 ปีเถาะเบญจศก (พ.ศ.2206)

จะเห็นได้ว่า สิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมได้ถูกรัฐควบคุมกำกับมากขึ้นจากเดิมที่ควบคุมเฉพาะเพศหญิง แต่ประกาศนี้ได้เพิ่มการควบคุมทั้งหญิงและชาย นอกจากนี้ยังเพิ่มการควบคุมไม่จำกัดเพียงเฉพาะไทยมอญ หากแต่ยังรวมลาวเข้าไปด้วย รวมทั้งการลงโทษไม่ได้มุ่งไปที่เฉพาะหญิงและชายที่แอบไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับชาวต่างชาติและศาสนาเท่านั้น หากแต่บิดามารดาและญาติพี่น้องยังถูกลงโทษตามไปด้วยในฐานะที่ไม่เข้มงวดกวดขันความประพฤติของคนในครอบครัว สำหรับโทษของคนที่เป็นความสัมพันธ์ทางเพศกับคนต่างเชื้อชาติและศาสนานั้นมีโทษร้ายแรงถึงแก่ชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงเป็นไปได้ว่าน่าจะมีส่งผลกระทบต่อค่านิยมของคนสยามในยุคต่อมา มีข้อสังเกตว่า จากประกาศข้างต้น เป็นไปได้ว่า การที่รัฐจำแนกแยกคนในสังคมไม่ให้อยู่ระคนปนกัน นอกจากเพื่อให้ง่าย

Phongsawadan Lem 22 Phakhi 36 (tor) 37 lae 38, 1968: 81)

⁹ แยก เป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มชนชาวมุสลิมโดยรวม โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นชาติใด หากต้องการระบุให้แน่ชัด ก็เติมชื่อชาติตามหลังเข้าไปในสมัยอยุธยามีการกล่าวถึงแขกดังนี้ แขกมัวร์ แขกอาหรับ แขกเปอร์เซีย แขกอินเดีย แดกจาม แขกมก๊ะสัน แขกมลายู แขกชวา แขกตานี ดูรายละเอียดใน Kasetsiri, (ed), 2003: 145,159-162

ในการควบคุมกำลังคนของรัฐแล้ว ยังเพื่อไม่ให้มีการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์และศาสนา ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ในสังคมสมัยอยุธยาแต่ละชาติจะตั้งบ้านเรือนอยู่ตามกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนาของตนเอง เช่น จีน เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ ญี่ปุ่น โปรตุเกส หรือชุมชนมุสลิม ฯลฯ (Kasemsri, 1992: 126) การตั้งชุมชนเหล่านี้จึงไม่ใช่เป็นเพราะการตั้งตามธรรมชาติของคนที่มาอยู่รวมกลุ่มกันตามถิ่นกำเนิดเท่านั้น หากแต่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการจัดการของรัฐด้วยเหตุผลข้างต้นอีกด้วย

นอกเหนือจากประกาศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่ประกาศข้อความข้างต้นนี้แล้ว จากการศึกษายังพบว่า มีข้อความและสาระสำคัญเหมือนกับประกาศข้างต้นนี้อยู่ในพระราชกำหนดเก่าบทที่ 55 จ.ศ.1011 หากเทียบเป็นพ.ศ.แล้ว ตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ คือ พ.ศ.2306 ปลายสมัยอยุธยาอีกด้วย (Kotmai Tra Sam Duang Lem 5. 1994: 177-178). จึงเป็นไปได้ว่า พลเมืองยังคงถูกรัฐกำกับควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศกับคนต่างชาติและศาสนามาจนถึงปลายสมัยอยุธยา

2. สิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมช่วงก่อน พ.ศ. 2475

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างไทยกับตะวันตกเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะระยะหลังสนธิสัญญาเบาริงที่ไทยทำกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 (ค.ศ.1855) กล่าวคือ การให้สิทธิแก่พ่อค้าชาวต่างประเทศ (หมายรวมถึงพ่อค้าและบุคคลในบังคับต่างชาติ¹⁰) เดินทางเข้ามาทำการค้าขายตามท่าเรือของเมืองต่างๆ ในประเทศไทยได้โดยเสรี ยกเว้นการค้าฝิ่นที่จะต้องขายให้กับเจ้าภาษีฝิ่นเท่านั้น นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังเปิดกว้างเพิ่มขึ้นให้สิทธิแก่ชาวตะวันตก ดังจะเห็นได้จาก ประกาศที่เกี่ยวกับชาวตะวันตกหลายฉบับที่ออกในปี พ.ศ.2399 ได้แก่ ประกาศว่าด้วยเขตที่ซึ่งฝรั่งจะเช่าหรือซื้อได้ ประกาศว่าด้วยการประพุดติดต่อฝรั่งแลอังกฤษแลอเมริกันที่มาอยู่ในเมืองไทย และ ประกาศอนุญาตให้ชาวกรุงฯรับจ้างฝรั่ง สำหรับตัวอย่างของประกาศที่น่าสนใจก็คือ การอนุญาตให้ชาวกรุงฯรับจ้างฝรั่ง

¹⁰ ความหมายของคนในบังคับต่างชาติ ไม่ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ มิได้หมายถึงคนอังกฤษหรือฝรั่งเศสเท่านั้น แต่กินความหมายไปถึงคนที่อยู่ในดินแดนต่างๆ ที่เป็นเมืองขึ้นด้วย ทำให้คนในเอเชียรวมทั้งคนไทยสมัครเข้าเป็นคนในบังคับเพื่อจะได้รับสิทธิพิเศษทางการศาลและด้านอื่นๆ

ตั้งข้อความต่อว่า (Announcement meeting, King Rama IV, Book 1, 1985: 139-156).

“...บัดนี้มหานครใหญ่นอกประเทศถึงสามเมือง ได้เข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรีแลการค้าขายกับด้วยพระมหานครนี้ การหนังสือสัญญาก็ทำสำเร็จแล้ว บัดนี้ก็มีลูกค้าพาณิชคนผิวขาวที่เรียกว่า ฝรั่งเศสหลายคน เอาเงินทองเป็นอันมากเข้ามาแล้วคิดอ่านจัดซื้อสินค้า แลหาที่ทางจะซื้อจะเช่า แลจ้างคนฝ่ายไทยใช้ให้เป็นครูสอนภาษาแลทำการงานต่าง ๆ พระเจ้าแผ่นดินแลเสนาบดีก็มีความยินดีว่าราษฎรฝ่ายไทยที่ยากจนจะได้ช่องเพื่อจะค้าขาย แลรับจ้างทำการหาเงินทองเป็นประโยชน์เจริญแก่บ้านเมือง ...เพราะฉะนั้นจึงประกาศมาบัดนี้ เพื่อจะให้เชื่อถือคำประกาศมีตราหลวงเป็นสำคัญ ... ไทย จีน ญวน พม่า มอญ เขมร ลาว แวกมลายู แวกจาม แลลูกหลานฝรั่งโปรตุเกสเดิมนั้น ทั้งปวงทั้งหญิงทั้งชาย ใครจะไปรับจ้างคนนอกที่เรียกว่า ฝรั่งอยู่ให้ใช้ทำการในบ้านในเรือนในเรือ ของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งนั้นก็ดี จะรับเอากิจการของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งมาทำในบ้านในเรือนของตัวแลที่ใด ๆ ก็ดี หรือจะเป็นแต่อยู่ในบ้านเรือนของตัวไปทำการของคนนอกที่เรียกว่า ฝรั่ง ตามเวลาดังครูที่ไปสอนหนังสือสอนภาษา แลคนไปจ้างขุดต่อเรือแลอื่น ๆ นั้นก็ดี โปรดให้ห้ามทุกอย่างมิได้ห้าม คนทั้งปวงที่อยากจะใคร่รับจ้าง จงได้ค่าจ้างเป็นผลประโยชน์ของตัวเลี้ยงชีวิตเกิด ไม่มีความผิดอันใดเพราะที่รับจ้างคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งนั้นเลย”

อาจกล่าวได้ว่า นับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมารัฐไทยได้ผ่อนคลายการควบคุมกำลังคนลงไปมาก ขณะเดียวกันก็ได้ให้สิทธิพลเมืองในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น ในส่วนสิทธิของพลเมืองในการแต่งงานในรัชกาลนี้พบว่า ได้ประกาศในพระราชบัญญัติลัทธิกา จ.ศ.1227 (พ.ศ.2408) อนุญาตให้อำแดงเหมือน (อายุ 21 ปี) ทำการสมรสได้โดยไม่ต้องขอความยินยอมจากบิดาหรือมารดา เพราะเห็นว่า “หญิงนั้นอายุก็มากถึง 20 ปีเศษแล้ว ควรจะเลือกหาผู้ตามชอบใจตัวได้” (The Woman Lawyers' Association of Thailand Under the Royal Patronage of Her Majesty the Queen, 1992: 65-66) ในสมัยต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ได้ให้สิทธิพลเมืองในระดับล่างมากขึ้นด้วยการประกาศยกเลิกระบบไพร่ และทาสในปี พ.ศ. 2448 นอกจากนี้ปีพ.ศ.2451 ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 244 รัฐไม่ต้องการให้มีการสมรสก่อนวัยเจริญพันธุ์ จึงได้กำหนดโทษสำหรับชายใดก็ตามที่กระทำชำเราเด็กหญิงอายุยังไม่เกิน 12 ปี โดยเด็กนั้นยินยอมหรือไม่ก็ตาม (Duplatre, 1990: 28-29)

สำหรับสิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมนั้นพบว่า รัฐได้ผ่อนคลายการควบคุมความสัมพันธ์ของคนในสังคมลงโดยเฉพาะในกลุ่มสามัญชนนั้นพบว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างไทยกับฝรั่งเศส กล่าวคือในปี พ.ศ.2428 ไทยกับอังกฤษได้ทำข้อตกลงกันเกี่ยวกับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมขึ้นเป็นครั้งแรก อันเป็นผลมาจากปัญหาที่เกิดขึ้นกรณีใหม่ที่เกี่ยวกับการตีความที่หญิงที่เป็นภรรยาของคนในบังคับต่างประเทศที่ควรนับว่าเป็นภรรยาได้ตามกฎหมายจำเป็นจะต้องเป็นผู้ที่ทำตามกฎหมายระเบียบอย่างไรของสังคมไทย ซึ่งฝ่ายไทยได้ตอบอังกฤษไปดังนี้ (Sor Jor Chor.Kor Tor. 34.1/5, 1-3)

1. สามัญญาคู่นั้นได้ขู่อต่อบิดามารดาฤาผู้ปกครองผู้ควรจะต้องขออนุญาตแล้วก่อน
2. สามัญญาคู่นั้น ได้ทำการมงคล แต่งงานกันตามประเพณี แลเพศ¹¹ ของสามีของภรรยาผู้นั้น
3. สามัญญาคู่นั้นจดบายชีชื่อลงไว้ต่อพนักงานของบ้านเมืองแลในที่ว่าการกงสุลของประเทศที่เป็นเพศสามีตามที่จะได้ตั้งอยู่ในเมืองนั้นด้วย ถ้าความสามข้อนี้ขาดแต่อย่างหนึ่งอย่างใดก็ไม่ควรนับว่าเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายได้

จะเห็นได้ว่า ข้อความข้างต้นนี้เป็นบันทึกของไทยที่ตอบฝ่ายอังกฤษ ที่น่าสนใจคือ บันทึกดังกล่าวดูเหมือนจะเป็นแนวทางปฏิบัติแบบใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย (Sor Jor Chor.Kor Tor. 34.1/5, 10-12) และที่น่าสนใจมากกว่านั้นก็คือ เป็นเพียงข้อตกลงเฉพาะระหว่างสยามกับอังกฤษเท่านั้น ซึ่งขณะนั้นรัฐไทย

¹¹ น่าจะหมายถึงประเทศ-ผู้เขียน

ยังไม่ประกาศใช้บังคับเป็นกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาพบว่า สาระสำคัญที่คล้ายกับบันทึกข้างต้นนั้นได้ถูกประกาศตราเป็นพระราชบัญญัติในปี พ.ศ.2440 คือ พระราชบัญญัติสำหรับแต่งงานคนต่างประเทศในกรุงสยาม ร.ศ.116 (พ.ศ.2440) ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่ให้สิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมได้ก่อนประกาศยกเลิกระบบทาสและไพรในปีพ.ศ. 2448

2.1 พระราชบัญญัติสำหรับแต่งงานคนต่างประเทศในกรุงสยาม ร.ศ.116 (พ.ศ.2440): กฎหมายฉบับแรกของสยามกับการให้สิทธิพลเมืองในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม

ถือว่าเป็นกฎหมายที่สำคัญยิ่งของการให้สิทธิเสรีภาพแก่คนในสังคม โดยเฉพาะเสรีภาพในเรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางเพศของคนจากเดิมที่รัฐเคยเข้มงวดกวดขันจนถึงขั้นมีโทษร้ายแรงถึงตาย ก็ผ่อนคลายลงเป็นยอมรับความถูกต้องในสังคม สำหรับการตราพรบ.นี้เป็นผลมาจาก แรงผลักดัน ของชาวตะวันตกเมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงสยามแล้ว เกิดปัญหาในธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับการแต่งงาน ทั้งที่มีการแต่งงานในหมู่ชาวตะวันตกด้วยกัน และการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างชาวตะวันตกกับชาวไทย เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นหลายครั้ง โดยเฉพาะครั้งสำคัญก็คือ กรณีอุปทูตเบลเยียม ชื่อมิสเตอร์เลเดแคงก์ ได้ทูลขอให้พระเจ้านอญยาเธอ กรมหลวงเทเวศวงษ์โรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อโปรดเกล้าฯให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับแต่งงานคนต่างประเทศในกรุงสยาม เพื่อที่จะได้จัดงานแต่งงานของบุตรได้ถูกต้องตามกฎหมายของสยาม (Sor Jor Chor. Mor Ror. 5 Tor/17) ในที่สุดพระราชบัญญัติสำหรับแต่งงานคนต่างประเทศในกรุงสยามได้โปรดเกล้าฯตราไว้ตั้งแต่วันที่ 9 มกราคม ร.ศ. 116 (พ.ศ.2440 ค.ศ.1907) โดยมีมาตราทั้งหมด 4 มาตรา สาระสำคัญคือ¹²

มาตรา 1 การแต่งงานตามกฎหมาย แลธรรมเนียมฝ่ายสยามนั้น เป็น

¹² สกะตตามต้นฉบับเดิม (Sor Jor Chor. Mor Ror. 5 Tor/17: 17-19) หนึ่งในนอกจากกฎหมายข้างต้นนี้แล้ว พบว่าในปี 2466 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 มีชาวมลายูได้เขียนหนังสือเป็นภาษามลายูกราบบังคมทูลขอให้รัฐบาลออกกฎหมายการสมรสของชาวอิสลามที่อาศัยอยู่ในประเทศสยาม (Sor Jor Chor. Mor Ror.6 Ror Lor/6) ผลการเคลื่อนไหวในเรื่องนี้เป็นประการใดผู้เขียนไม่สามารถสืบทราบได้

การปฏิญาณตนสัญญากันในระหว่างสามีกับภรรยา ซึ่งมีข้อสำคัญตามปรกติใช้ได้เหมือนกับข้อสัญญากันอย่างอื่น ๆ แลเหตุฉะนั้นเมื่อได้แสดงถ้อยคำปฏิญาณต่อกัน ถ้าได้ทำการมงคลพิธีให้เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า ชายหญิงทั้งสองฝ่ายนั้นยินยอมพร้อมใจกันสมัคที่จะเป็นสามีภรรยาต่อกัน แลฝ่ายชายก็ดี ฝ่ายหญิงก็ดีไม่ได้กระทำการอันเป็นที่ต้องห้ามตามกฎหมายจะนั้นแล้ว ก็นับว่า เป็นอันได้กระทำการแต่งงานกันถูกต้องใช้ได้ตามกฎหมาย

มาตรา 2 เมื่อชายแลหญิงก็ดี ถ้าแต่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดก็ดี เป็นผู้ที่อยู่ในกรุงสยามแล้ว การที่ตกลงปรองดองพร้อมใจกันที่จะเป็นสามีแลภรรยาซึ่งกันแลกันนั้น จะพึงพิสูทให้เป็นหลักฐานกฎหมายได้ ในเวลาที่กระทำการแต่งงานกัน ถ้าในเวลาที่ตั้งกันแล้ว โดยแสดงคำปฏิญาณอันนั้นให้ปรากฏต่อหน้าผู้มีชื่อ ซึ่งรู้จักกันมาเป็นพยานอย่างน้อยที่สุดสี่คน ถ้าแต่กันในกรุงเทพฯ ก็ให้แสดงคำปฏิญาณนี้ เจมาะหน้าเสนาบดีกระทรวงพระนครบาล ถ้าผู้แทนเสนาบดีนั้น ถ้าเป็นการนอกกรุงเทพฯ ก็ให้แสดงต่อผู้ว่าราชการเมือง ซึ่งชายถาหญิง ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอยู่ในขณะนั้นอยู่เมืองนั้น

มาตรา 3 ให้เจ้าพนักงาน ผู้รับคำแสดงนั้นเขียนคำปฏิญาณ ดังกล่าวมาในมาตรา 2 เป็นภาษาสยามอย่างเดียว ถ้าถาชายหญิงคู่นั้นจะต้องให้การให้มีคำแปล ให้เขียนเป็นภาษาไทยกับภาษาอังกฤษให้ถูกต้องกันในความหมายแลความประสงค์ทั้งสองภาษา ให้มีศุภมาศวันปีที่แต่งงานกัน มีชื่อ อายุ แลที่เกิดของชายแลหญิงนั้นทั้งสองฝ่าย ถ้าเจ้าพนักงานที่กล่าวมาแล้วนี้จะขอให้ส่งหลักฐานอันใด ซึ่งจะได้เป็นพยานยืนยันความที่กล่าวไว้ให้เป็นที่พอใจ ก็ต้องให้มีมาแสดงด้วยเหมือนกัน แลคำปฏิญาณเช่นนี้ ให้ทำเป็นสองฉบับ ลงชื่อเจ้าพนักงานที่กล่าวมาแล้ว ลงชื่อชายหญิงทั้งคู่ ลงชื่อพยานทั้งหลาย กับทั้งในที่สุดลงชื่อบิดามารดาของชายแลหญิงทั้งสองฝ่าย ถ้าแต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วยทุกฉบับ ต้นฉบับคำปฏิญาณนี้ ให้เก็บรักษาแลจดบายชีไว้ในห้องเก็บหนังสือของกระทรวงที่ทำการนั้นฉบับหนึ่ง อีกฉบับหนึ่งนั้นให้ส่งไปเก็บรักษาแล

จดหมายที่ไว้ในห้องเก็บหนังสือกระทรวงว่าการต่างประเทศ

มาตรา 4 ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดต้องการ แลขอสำเนาคำปฏิญาณดังกล่าว มาในมาตรา 3 แต่โดยสังเขป ฤาโดยเต็มความบริบูรณ์ก็ดี ให้คัดสำเนา แลลงชื่อเจ้าพนักงานให้เป็นสำคัญ ว่าคัดถูกต้องกับต้นฉบับ ให้เรียก ค่าธรรมเนียมที่คัดสังเขปฤาสำนานั้น ภาษาไทยฉบับละ 4 บาท ภาษา อังกฤษฉบับละ 4 บาท

จะเห็นได้ว่า มาตราที่หนึ่ง เป็นการให้นิยามความหมายของการแต่งงาน ที่ถูกต้องตามกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติของฝ่ายสยาม มาตราที่สอง เป็นการให้นิยามความหมาย ของการแต่งงานที่ถูกต้องตามกฎหมายของการแต่งงานสำหรับ ชาวต่างชาติ ส่วนมาตราที่สามและสี่นั้นเป็นรายละเอียดที่แสดงให้เห็นถึงขั้นตอน และวิธีดำเนินการเกี่ยวกับเอกสารและรายละเอียดของเอกสารการแต่งงานของชาว ต่างชาติที่จะต้องระบุไว้เป็นหลักฐาน

เป็นที่น่าสังเกตว่า **ประการแรก** พระราชบัญญัติสำหรับแต่งงานคนต่าง ประเทศในกรุงสยาม ร.ศ.116 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสิทธิพลเมืองในการแต่งงาน ข้ามวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้จะพบว่า การแต่งงานระหว่างคนไทย กับคนไทยด้วยกันจะใช้ตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ได้ ส่วนเหตุผลที่ปรากฏในเอกสาร ก็คือ “ด้วยจะผิดต่อนามแห่งพระราชบัญญัตินั่นเอง” (Sor Jor Chor. Mor Ror. 5 Tor/17, 5)

ประการที่สอง การที่พรบ.กำหนดให้พยานนั่งรู้เห็นและมีลงบันทึก หลักฐานการแสดงคำปฏิญาณต่อกัน “เป็นเอกสาร”ต่อเจ้าหน้าที่รัฐนั้น ถือว่าเป็น ความก้าวหน้าอย่างยิ่งในยุคนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นกฎหมายฉบับแรกของการแต่งงานในสยามประเทศที่นำวัฒนธรรม “เอกสาร” มาแทนที่วัฒนธรรมเดิมที่ พิสุจน์การสมรสโดยใช้พยานบอกเล่า ต่อมาการจดคำปฏิญาณการแต่งงานนั้นในปีพ.ศ.2478 ได้เรียกว่า “ใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนสมรส” ซึ่งไม่ใช่เฉพาะกับ ชาวต่างชาติเท่านั้น หากแต่ยังใช้กับคนไทยอีกด้วย ซึ่งเป็นไปตามบทบัญญัติแห่ง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 มาตรา 1449 มีความว่า “การสมรสตาม ประมวลกฎหมายนี้จะสมบูรณ์ต่อเมื่อได้จดทะเบียนแล้ว” ฉะนั้นการสมรสจะสมบูรณ์ ตามกฎหมายสยามหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับว่าได้ไปจดทะเบียนสมรส ถ้าจดทะเบียน

แล้วเป็นอันสมบูรณ์

ภายหลังจากการตราพระราชบัญญัติสำหรับแต่งงานคนต่างประเทศในกรุงสยาม (เมื่อวันที่ 9 มกราคม ร.ศ. 116) พบว่า นอกเหนือจากชาวต่างชาติที่แต่งงานกันแล้ว ก็มีคนไทยที่แต่งงานกับ“ชาวต่างชาติ”ได้มาให้คำปฏิญาณตนไว้เป็นหลักฐาน ดังเช่น เมื่อวันที่ 15 มกราคม ร.ศ. 117 (พ.ศ.2441) **มิสเตอร์แอลเฟรด เฮนริวิกตอเต็ช ชาวฝรั่งเศส** (เป็นที่ปรึกษาทนายความ อายุ 31 ปี) แต่งงานกับ **อำแดงสน หึงงาชวยสยาม** (อายุ 21 ปี เกิดที่ลพบุรี) (Sor Jor Chor. Mor ror. 5 Tor/17, 11/217) อาจกล่าวได้ว่า กรณีอำแดงสน เป็นกรณีแรกๆ ที่หญิงไทยได้แต่งงานกับฝรั่งที่ได้แสดงหนังสือสำคัญเป็นหลักฐานเป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ หลังจากนั้นก็กรณีอื่นๆ ดังเช่น พ.ศ.2459 กรณี **มิสเตอร์วิลเลียม แยกเกสมันดิด ชาวอังกฤษ** แต่งงานกับ **สุด หึงงา** ในบังคับชวยสยาม เกิดที่พระประแดง ฟ่านกัที่กรุงเทพฯ ก่อนที่จะทำหนังสือสำคัญนี้ทั้งสองฝ่ายได้แต่งงานและมีบุตร **ร่วมกันรวม 6 คน** ซึ่งการมาจดทะเบียนหรือให้คำปฏิญาณของวิลเลียมกับสุดนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของคนไทยกับชาวต่างชาติที่มีมาก่อนการมีพระราชบัญญัติ เป็นต้น (Sor Jor Chor. Ror.6 Nor.33. 1/34, 4-5)

สำหรับจำนวนที่กระทรวงนครบาลได้รับจดทะเบียนทำการสมรสคนต่างประเทศนับตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติพ.ศ.2440 จนถึง 2462 พบว่ามีทั้งหมด 24 ราย (Sor Jor Chor. Ror. 6 Nor. 1/137)

2.2 การควบคุมสิทธิการแต่งงานงานข้ามวัฒนธรรมของกลุ่มชนชั้นนำสยาม ในขณะที่กลุ่มสามัญชนได้รับการรับรองจากรัฐในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม กลับตรงกันข้ามในกลุ่มข้าราชการและกลุ่มเชื้อพระวงศ์ที่สิทธิในการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมกลับถูกควบคุมกำกับจากรัฐ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่ได้มีการร่างสารตราประกาศห้ามไม่ให้เชื้อพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งอยู่ในต่างประเทศแต่งงานกับชาวต่างประเทศ ในปี พ.ศ.2457 เนื้อหาสำคัญคือ

“...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดที่จะให้พระบรมวงศานุวงศ์ไปแต่งงานกับชนชาวต่างประเทศ เพราะเหตุที่พระบรมวงศานุวงศ์เป็นผู้ที่ได้รับพระมหากรุณา โดยพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์

เป็นพิเศษ จึงทรงถือเอาพระเกียรติยศ ซึ่งทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งราชสกุลปัทมัมภแสดงพระราชนิยมห้ามไว้ว่า **อย่าให้พระบรมวงษานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าลงไปจนถึงหม่อมเจ้า อันเสด็จประทับอยู่ในเมืองต่างประเทศ ไปแต่งงานกับชนชาวต่างประเทศก่อนได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต** ถ้าท่านพระองค์ใดฝ่าฝืนขึ้นในกระเสสทำผิดต่อพระราชนิยมนี้ จะลงพระราชอาญาตามโทษานุโทษ มีการขังไว้ที่กรมสนมพลเรือนเป็นอย่างเบา” (Sor Jor Chor. Mor Ror. 6 Bor/14 or Bor 1.6/7)

สารตราข้างต้นนี้ กระทรวงการต่างประเทศได้ส่งไปยังสถานทูตประจำปารีส เบอร์ลิน ลอนดอน วอชิงตัน โตเกียว ปีเตออสเบ็ก โดยมีข้อความคล้ายข้างต้น แต่ได้เน้นประเด็นไปที่การขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสียก่อน โดยใช้**ทั้งข้าราชการและเชื้อพระวงศ์** ความว่า

“ด้วยมีพระบรมราชโองการ ดำรัสเหนือเกล้าฯสั่งว่า **ธรรมเนียมราชการ** ย่อมมีอยู่เหมือนกันทุกประเทศ ในการที่มีข้อบังคับไม่ให้พระบรมวงษานุวงศ์แลข้าราชการแต่งงานก่อนที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ดังนี้แล้ว ส่วนพระบรมวงษานุวงศ์แลข้าราชการที่อยู่ในกรุงเทพฯ ก็มีเจ้าพนักงานในพระราชสำนักนี้แลในกระทรวงต่างๆ เปนผู้มีหน้าที่จะตรวจตราระวังรักษาแบบธรรมเนียมอยู่ โดยตักเตือนห้ามปรามกัน ถ้าผู้ใดไม่ฟังความตามผู้ใหญ่ทักท้วงว่ากล่าวแล้ว ก็นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา **กล่าวโทษผู้นั้นเพื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย** แต่ส่วนพระบรมวงษานุวงศ์แลข้าราชการที่สุตนักเรียนต่างๆ ที่ได้รับพระราชทานเงินพระราชทรัพย์ออกไปเล่าเรียนอยู่นอกพระราชอาณาเขตรนั้น ให้เปนหน้าที่ของผู้ใหญ่ในสถานทูตต่างๆ เอาใจใส่ดูแลระวังรักษาแบบธรรมเนียมอันนี้...**แต่ถ้าผู้ใดจะอ้างว่าได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วด้วยประการใดๆ ก็ให้ผู้นั้นแสดงหนังสือสำคัญให้เห็นเปนพยานแน่นอนก่อนแล้วจึงให้เชื่อฟัง** แลถ้าทราบความว่าผู้ใดจะแต่งงานที่นอก แลเห็นว่าห้ามปรามไม่ฟังแล้ว ถึงแม้ว่ายังจะ

ไม่ได้แต่งงานกันก็ดี ถ้ามีหลักฐานที่ควรเชื่อได้ว่าจะกระทำการขัดขึ้นข้อบังคับนี้แล้ว ก็ให้คิดจัดการส่งตัวกลับเข้าไปกรุงเทพฯ เสียด้วยเหมือนกัน” (สะกดตามต้นฉบับเดิม)

สำหรับในส่วนของข้าราชการนั้น เป็นที่น่าสนใจยิ่งว่า ในรัชกาลนี้ถึงกับออกแบบคำร้อง “เรื่องราวขออนุญาตมีภรรยา” กับชาวต่างชาติ (Sor Jor Chor. Ror.6 Nor.33.1/34) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องราวขออนุญาตมีสามีของข้าราชการหญิงไม่ได้ถูกกำหนดขึ้น ซึ่งก็ไม่ได้หมายความว่าสังคมยุคนั้นไม่ได้มีการควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศของคนกลุ่มนี้ หากแต่กรณีของข้าราชการและเจ้านายผู้หญิงน่าจะยังไม่เกิดเป็นประเด็นให้ต้องประกาศบังคับเหมือนเช่นกรณีของกลุ่มข้าราชการและเจ้านายชาย

นอกจากราชสำนักจะได้ควบคุมและจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเพศของเจ้านายและข้าราชการแล้ว ยังพบว่าในสมัยนี้ ราชสำนักไทย ยังได้มีการแก้ไขกฎหมายเถียรบาลว่า ด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 โดยมีประเด็นของการแต่งงานกับชาวต่างชาติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การแก้ไขกฎหมายเถียรบาลนี้ ได้ส่งผลต่อเจ้านายเชื้อพระวงศ์กลุ่มหนึ่ง ด้วยการถูกขีตวงการมีส่วนได้ส่วนเสียในการสืบสันตติวงศ์ ส่วนสาระสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ หมวดที่ 5 ว่าด้วยผู้ที่ต้องยกเว้นจากการสืบราชสันตติวงศ์ โดยเฉพาะในมาตรา 11 (4) ที่ระบุว่า “มีชายนางต่างด้าว กล่าวคือ นางที่มีสัญชาติเดิมเป็นประเทศอื่นนอกจากชาวไทยโดยแท้” ซึ่งหากเจ้านายผู้เป็นเชื้อพระวงศ์ ถ้าแม้ว่าเป็นผู้มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งห้ามไว้ในมาตรา 11 นี้แล้ว ท่านว่าให้ยกเว้นเสียจากลำดับสืบราชสันตติวงศ์ นอกจากนี้ยังมี มาตรา 12 กำหนดว่า “ท่านพระองค์ใดตกอยู่ในเกณฑ์มีลักษณะบกพร่องดังกล่ามาแล้วในมาตรา 11 แห่งกฎหมายเถียรบาลนี้ไซ้ ท่านว่าพระโอรสอีกทั้งบรรดาเชื้อสายโดยตรงของท่านพระองค์นั้น ก็ให้ยกเสียจากลำดับสืบราชสันตติวงศ์ด้วยทั้งสิ้น” (Sunthonwet, 1971: 74-75)

จะเห็นได้ว่า กฎหมายเถียรบาลใหม่ที่มีการแก้ไข ผู้ที่จะครองราชย์เป็นกษัตริย์จะต้องไม่มีพระชายาเป็นชาวต่างชาติ รวมจนถึงพระโอรสซึ่งมีมารดาเป็นชาวต่างชาติก็ไม่มีสิทธิ์ขึ้นครองราชย์ ส่วนสาเหตุการออกกฎหมายเถียรบาล

ในประเด็นนี้ไม่มีอะไรจะอธิบายได้กว้างงานพระนิพนธ์ของ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์พระโอรสของกรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ (สิ้นพระชนม์พ.ศ. 2463) ที่เกิดกับหม่อมคัทริน ได้สะท้อนเกี่ยวกับกฎหมายเถียรบาลมาตรา 11, 12 ไว้ว่า (Chula Chakrabongse, 1979)

“(4) มีพระชายาเป็นนางต่างด้าว กล่าวคือนางที่มีสัญชาติเดิมเป็นชาวประเทศอื่น นอกจากชาวไทยโดยแท้”(ได้แก่แม่และพ่อของข้าพเจ้าอย่างไม่มีปัญหา) มาตรา 12 ท่านพระองค์ใดตกอยู่ในเกณฑ์มีลักษณะบกพร่องดังกล่าวมาแล้วในมาตรา 11 แห่งกฎหมายเถียรบาลนี้ไซ้ ท่านว่าพระโอรสอีกทั้งบรรดาเชื้อสายโดยตรงของท่านพระองค์นั้นก็ให้ยกเสียจากลำดับสืบราชสันตติวงศ์ด้วยทั้งสิ้น (ได้แต่ตัวข้าพเจ้าเองและลูกหลานที่อาจจะมีต่อไป แม้ข้าพเจ้าได้เสกสมรสกับสตรีไทยแท้)”

จะเห็นได้ว่า การแก้ไขกฎหมายเถียรบาลเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2467 ในเวลาต่อมาได้ผลต่อการเปลี่ยนแปลงสายของการขึ้นมาเป็นกษัตริย์ของประเทศไทยภายหลังจากรัชกาลที่ 7 สละราชย์อีกด้วย อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมในกลุ่มชนชั้นนี้ พบว่า แม้ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กลุ่มเจ้าที่ต้องการแต่งงานกับชาวต่างชาติก็ยังคงขอพระบรมราชานุญาตเช่นเดิม ดังเช่น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพีระพงศ์ ภาคเดชทำการสมรสกับนางสาว Ceril Mary Georgina Heycock จดทะเบียนสมรสเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ.2480 (Sor Jor Chor.Kor Tor. 73.10.3/7) และ กรณีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์¹³ ขอพระบรมราชานุญาตทำการสมรสกับ Miss Elisabeth Hunter ชาวอังกฤษ (Sor Jor Chor.Kor Tor. 73.10.3/11)

สรุป

อาจกล่าวได้ว่า สิทธิพลเมืองได้มีพัฒนาการและมีปรับเปลี่ยนมาโดยตลอด

¹³ เกิดเมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2450 เป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิศณุโลกประชานารถกับหม่อมคัทริน ชาวรัสเซีย

จากยุคที่รัฐควบคุมกำกับกีดกันและห้ามปรามในสมัยอยุธยาว่าการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมเป็นภัยต่อความมั่นคงต่อรัฐและศาสนามีโทษร้ายแรงถึงตาย ก็ได้ปรับเปลี่ยนมาสู่การยอมรับและรับรองถูกต้องตามกฎหมาย โดยเฉพาะในกลุ่มสามัญชน ส่วนกลุ่มที่ถูกควบคุมกำกับจากรัฐภายใต้กฎเกณฑ์ใหม่ที่มีการประกาศใช้ก็คือกลุ่มเจ้าและข้าราชการชายจะไม่สามารถแต่งงานข้ามวัฒนธรรมได้ จนกว่าจะทรงมีพระบรมราชานุญาตเสียก่อนจึงจะแต่งงานข้ามวัฒนธรรมได้ อย่างไรก็ตาม การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมยุคนี้ แม้จำนวนที่มีการจดทะเบียนแต่งงานข้ามวัฒนธรรมจะมีไม่มาก แต่ข้อมูลหลักฐานเหล่านี้ อย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมสยาม และปรากฏการณ์นี้ในเวลาต่อมาได้มีการแผ่ขยายปริมณฑลจากราชธานีและหัวเมืองใหญ่ไปสู่หัวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งภูมิภาคอีสานโดยเฉพาะในช่วงการตั้งฐานทัพอเมริกัน พ.ศ. 2505-2518 และช่วงยุคโลกาภิวัตน์ ในทศวรรษ 2530 - ปัจจุบัน ในช่วงปัจจุบันได้มีงานที่ศึกษาเรื่องนี้บ้างแล้ว ดังเช่น งานของรัตนา (Boonmathya, 2005) เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

1. เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์จากสำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ

Sor Jor Chor.Kor Tor. 34.1/5 Panha Raung Khon Thai kab Ung-Grid pen

Samee Panraya Gan Por.Sor. 2428. (In Thai) [The problem of Thai and English as a husband or wife 1885]

Sor Jor Chor.Kor Tor. 73.10.3/7 Phra Worrawongther Phra Ong Jao

Pheeraphong Phanudeth Than Kan Somrot kab Nang Saw Ceril Heycock (2480). (In Thai) [The marriage of Pheeraphong Phanudeth, HRH Prince with Miss Ceril Heycock (1937)]

Sor Jor Chor.Kor Tor. 73.10.3/11 Kan Somrot khong Phra Jao

Worrawongther Phta Ong Jao Julla Jakkraphong kab Miss Elisabeth Hunter (2481). (In Thai) [The marriage of Chula Chakrabongse, HRH Prince with Miss Elisabeth Hunter (1938)]

- Sor Jor Chor. Mor Ror. 5 Tor/17 Rueang Phraratchabanyat Taeng-ngan Khon Tang Prathet (7 Makarakom - 13 Meenakom).** (In Thai) [Subject: Act on Marriage with Foreigner) (7th January - 13th March, 1897)].
- Sor Jor Chor. Mor Ror. 5 Tor/17 Ekkasan Lektee 165/11194 Rab Wantee 8 Makarakom Ror.Sor. 116 Na 36-39.** (In Thai) [National Archives of Thailand MR. 5 T/17 Document No. 165/11194 Receive on 8 January 1897, 36-39]
- Sor Jor Chor. Mor ror. 5 Tor/17 Rueang Mister Alfred Henry Victorteuch Chat Farangset Taeng- ngan kab Amdaeng Son Ying Chao Sayam.** (In Thai) [Subject: Mr Alfred Henry Victorteuch, a Frenchman, who Married Amdaeng Son, a Siamese Woman, 11/217].
- Sor Jor Chor. Mor Ror. 5 Tor/17 Nang-Sue Sam Kan Lektee 12917 Rab Wantee 24 Makarakom Ror.Sor. 116 Na 36-39.** (In Thai) [National Archives of Thailand MR. 5 T/17 Document No. 12917 Receive on 24 January 1897, 30-32]
- Sor Jor Chor. Mor Ror. 5 Tor/17 Nang-Sue Sam Kan Lektee 13447 Rab Wantee 6 Kumphapan Ror.Sor. 116 Na 36-39.** (In Thai) [National Archives of Thailand MR. 5 T/17 Document No.13447 Receive on 6 February 1897, 36-39]
- Sor Jor Chor. Mor Ror. 6 Bor 4.5/12 Rueang Riak Tua Nai Niam Nakrian Krasuang Thahanruea Klab Phro Pai Taeng-ngan kabYing Angkrit Kon Dairab Anuyat.** (In Thai) [National Archives of Thailand MR. 6 B4.5/12 Subject: Call for a Return Home of Mr. Niam, Ministry of Navy Student, and Because He Married a British Woman without Prior Permission). (5th - 16th November 1915)]

Sor Jor Chor. Mor Ror. 6 Bor/14 or Bor 1.6/7 Rueang Ham Maihai Chai Phraborom Wongsanu Wong Sueang Sadet yu nai MuangTang Prathet Taeng-ngan kab ChaoTang Prathet. (In Thai) [National Archives of Thailand MR. 6 B/14 or B1.6/7 Subject: Forbidding Royalty Residing Abroad to Marry a Foreigner) (2nd May - 3rd July 1914)].

Sor Jor Chor. Mor Ror.6 Ror Lor.99/9 Rueang Nai Riam Tantaranon Nakrian Krasuang Thammakan Kor Anuyad Taeng-ngan kab Ying Farangset. (In Thai) [National Archives of Thailand MR. 6 RL. 99/9 Subject: Mr. Riam Tantaranon Ministry of Law Student, Ask for Permission to Married with a French Woman]

Sor Jor Chor. Mor Ror.6 Ror Lor/6 Rueang Nai Ayeemad Khor Hai Oak Kotmai Kan Somrot Khong Chao Itsalam (10th May 1923) (In Thai) [National Archives of Thailand MR. 6 RL/6 Subject: Mr. Ayeemad Request for Legislation Marriage of Islam (10th May 1923)]

Sor Jor Chor. Ror. 6 Nor. 1/137 Rueang Song Samnao Thabian YingThai thi Tham-ngan Somrot kab KhonTtang Prathet Phor Sor 2462. (In Thai) [National Archives of Thailand R.6 N.1/37 Subject: Delivery of Copy of Register on Working Thai Women Who Marry Foreigners, 1919]

Sor Jor Chor. Ror.6 Nor.33. 1/34 Baeb Phim Taeng-ngan Khon Tang Prathet. (In Thai) [National Archives of Thailand R.6 N. 33. 1/34 Form for Marriage with a Foreigner].

2. หนังสือและงานวิจัย

Boonmathya, Ratana. (2005) **Panraya Farang: Pu Ying E-San kab Kan Tang-Ngan Kham Watthanatham**. (In Thai) [Woman, Transnational Migration, and Cross-Cultural Marriages: Experiences of Panraya Farang from Rural Northeastern Thailand]. **Journal of Mekong Societies**, 1(2), 1-54.

Chamnanvech, Vimonsiri, (1992). (*Prawat Kotmai Krobkrao Thai*). (In Thai) [History of Thai family law]. in **Kraung Mai hang Khwam Rung Raung Kau Saphap hang Satree**. (In Thai) [Sign of Prosperity is The Condition of Women]. Bangkok: The Woman Lawyers' Association of Thailand.

Kasemsri, Sangsom. (1992). **80 Pee Song Satrajarn Sangsom Nipon**. (In Thai) [80 years. The Two Professors Sangsom Literature]. Bangkok: Chulalongkorn University.

Kasetsiri, Charnvit (ed). (1992). **Ayutthaya**. (In Thai) [Ayutthaya]. Bangkok: Toyota Foundation Thailand.

Kotmai Tra Sam Duang Lem 2. (In Thai) [First Thai Enacted Law Book 2]. (1972). Bangkok: Kurusapa Printing.

Kotmai Tra Sam Duang Lem 4. (In Thai) [First Thai Enacted Law Book 4]. (1962). Bangkok: Kurusapa Printing.

Kotmai Tra Sam Duang Lem 5. (In Thai) [First Thai Enacted Law Book 5]. (1963). Bangkok: Kurusapa Printing.

Jamuean Amon Darunarak (Sunthonwet, Jaem). (1971). **Phra Rat Cha Koraniyakit nai Phrabatsomdet Phramongkutklaujaoyuhua Lem 9 Raung Phta Rat Cha Prapaenee (Ton 1)**. (In Thai) [Royal Duties of King Rama VI, Book 9, on Royal Traditions (Part 1)]. Bangkok: Kurusapa.

- Chula Chakrabongse, HRH Prince. (1979). *Kerd Wang Parus Lem 1*. (In Thai) [Born in Parus Palace Volume 1]. Bangkok: Klangwitthaya.
- Duplatre, Louis, (1990). *Sathana Khong Ying Mee Samee nai Prathet Sayam*. (In Thai) [(The Status of Women Who Have Husbands in Siam)]. (Kamphusiri, Pairoj, Trans). Bangkok: Thammasart University Printing.
- Mattariganond, Dararat. (2006). *Kan Thang-Ngan Kham Watthanatham: Thai kab Farang nai Prawatsat Sangkhom Sayam*. (In Thai) [Cross-cultural marriage: Thai and Western, in Social History of Siam]. *Art and Culture Magazine*, 27(5), 79-92.
- Munsin, Plabplueng. (1980). *Khwam Samphan Thai Farangset Samai Ayutthaya*. (In Thai) [Relationship between Thailand - France in Ayutthaya Period]. Bangkok: Bannakit Printing.
- Na Pomphet, Thirawat. (2004). *Osut: Phab Sathon Khwam Samphan Rawang Satri nai Sangkhom Ayutthaya kab Phokha Chao Dutch*. (In Thai) [Osut: Photo Reflecting Relationships among Women in Ayutthaya Society with Dutch Traders], in **Document Supplementing the Academic Meeting on Front Line Women in Asian History**: Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Phiroonrat, Chatraporn. (1992). *Phattanakan khong Bangkok Fang Tawantok Phor Sor 2325-2369*. (In Thai) [Development of the West of Bangkok B.C. 2325-2369]. Thesis (M.A. History), Sillapakorn University.
- Prachum Prakat Ratchakan thi Si Lem 1*. (In Thai) [Announcement Meeting, King Rama IV Book 1]. (1985). Bangkok: Kurusapa
- Prachum Phongsawadan Lem tee 16*. (In Thai) [Annual Meeting Book 16]. (1964). Bangkok: Kurusapa Printing.

Prachum Phongsawadan Phakti 27 Rueang Farangset kab Thai. (In Thai) [Annual meeting, Section 27, France and Thailand], in **Prachum Phongsawadan Lem tee 15**(In Thai) [Annual Meeting, Book 15]. (1965). Bangkok: Kurusapa Printing

Prachum Phongsawadan Lem 22 Phakti 36 (tor) 37 lae 38. (In Thai) [Annual Meeting Book 22 Section 36(continue) 37 and 38]. (1968). Bangkok: Kurusapa Printing.

Pramoj, Seni. (1967). **Kot Mai Samai Ayuthaya.** (In Thai) [Law in Ayuthaya Period]. Bangkok: Siwaporn Ltd.

Songsamphan, Chalidaporn. (2006). **Mau Phuying Kid Ja Mee Naud: Kan Tou Su “Khvam Jing” Khong Raung Phes nai Sapha Phuthanratsadon.** (In Thai) [When Woman Thinks to Have Mustache: Fighting “Reality” of Sexuality in the House of Representatives. Bangkok: Kobfai Publishing.

The Woman Lawyers’ Association of Thailand Under the Royal Patronage of Her Majesty the Queen. (1992). **Kraung Mai hang Khvam Rung Raung Kau Saphap hang Satree.** (In Thai) [Sign of Prosperity is The Condition of Women]. Bangkok: The Woman Lawyers’ Association of Thailand.